

СТАНОВИЩЕ

от д-р **Даниела Добрева Пастармаджиева** – доцент в ПУ „**Паисий Хилендарски**“
(н. ст., име, презиме, фамилия – акад. дл. във висшето училище или научна организация)

на дисертационен труд за присъждане на образователната и научна степен „**доктор**“
по: област на висше образование **3. Социални, стопански и правни науки**
професионално направление **3.3. Политически науки.**
докторска програма **Политически науки**

Автор: *Вероника Георгиева Преждарова*

Тема: *Еволюция на суверенитета в условия на Четвърта индустриална революция*
Научен ръководител: *доц. д-р Стойчо Петров Стойчев, СУ „Св. Климент Охридски“*
(акад. дл., н. ст., име, презиме, фамилия – висше училище или научна организация)

1. Общо представяне на процедурата и докторанта

Със заповед № РД-21-2133 от 14.12.2022 г. на Ректора на Пловдивския университет „Паисий Хилендарски“ (ПУ) съм определена за член на научното жури за осигуряване на процедура за защита на дисертационен труд на тема „Еволюция на суверенитета в условия на Четвърта индустриална революция“ за придобиване на образователната и научна степен „доктор“ в област на висше образование 3. Социални, стопански и правни науки, професионално направление 3.3. Политически науки, докторска програма Политически науки. Автор на дисертационния труд е Вероника Георгиева Преждарова – докторант в задочна форма на обучение към катедра „Политически науки и национална сигурност“, Факултет по икономически и социални науки, с научен ръководител доц. д-р Стойчо Петров Стойчев от СУ „Св. Климент Охридски“.

Представеният от Вероника Преждарова комплект материали на хартиен носител е в съответствие с Чл. 36 (1) от Правилника за развитие на академичния състав на ПУ, включва следните документи:

- молба до Ректора на ПУ за разкриване на процедурата за защита на дисертационен труд;
- автобиография в европейски формат;
- протокол от катедрения съвет, свързан с докладване на готовността за откриване на процедурата и с предварително обсъждане на дисертационния труд;
- дисертационен труд;
- автореферат;
- списък на научните публикации по темата на дисертацията;
- копия на научните публикации;
- декларация за оригиналност и достоверност на приложените документи;
- справка за спазване на специфичните изисквания на съответния факултет (само за докторантите зачислени до 04.05.2018 г.);
- други документи

Докторантката е приложила дисертационен труд, заедно с 6 броя научни публикации по темата на дисертационния труд – 1 доклад, 3 статии и 2 студии.

Вероника Преждарова е завършила бакалавърска степен по „Политическа икономика“ през 2014 година в Университет за национално и световно стопанство (УНСС), гр. София. През 2015 година завършва магистърска степен по „Политическа икономика на креативната икономика“ отново в УНСС. Владее руски език с ниво С1.

От приложената автобиография по европейски формат е видно, че научно-изследователската дейност на докторантката по темата на дисертацията не се ограничава само до работата по дисертацията ѝ. От 2020 г. Преждарова е ръководител на изследвателска група „Ното Creabilis“, която се занимава с провеждане на редица изследвания, сред които социологически, експерименти, експертни проучвания и други, организира конференции, кръгли маси и други форуми. Тясно свързано с темата на нейната дисертация е ръководството, което осъществява на изследователска група „Цифров суверенитет: лични данни и интелектуална собственост“ от 2019 г. насам. През 2019 тя е експерт по цифровизация и биометрични данни в социално-политическата сфера към проект „Ние се движим/We move“ от Национална програма за изпълнение на младежки дейности за 2019 година към Министерство на младежта и спорта на Република България. В периода 2018 г.-2019 г. е старши член на експертна група „Цифровизация на политикономическите процеси“. Изброените демонстрират последователност в нейния интерес към процесите на цифровизация на обществените процеси.

През периода на работа по дисертационното изследване докторант Вероника Преждарова се отличи с ясен фокус за работа по избраната тема, като преди да започне докторската си програма е изучавала в дълбочина проблеми касаещи суверенитета и дигитализацията. По време на работа в рамките на докторантурата Преждарова демонстрира трудолюбие, всеотдайност и целеустременост в подготовката на своя дисертационен труд. Независимо, че бе в задочна форма на обучение, тя засвидетелства висока степен на съпричастност към катедрените дейности, които продължава да подкрепя.

2. Актуалност на тематиката

Актуалността на разработения в дисертационния труд проблем има своите както чисто научни, така и научно-приложни измерения. От чисто научна гледна точка релевантно е да се дискутират проблемите, касаещи суверенитета и цифровото пространство, тъй като последното вече е неизменна част от обществените и обществено-политическите отношения. В теорията и практиката измеренията на държавния и национален суверенитет са ясно дефинирани и има унифицирано разбиране за техните характеристики. Когато говорим за цифровото пространство научните и практическите аспекти са тясно свързани. Безспорно е все по-бързото и всеобхватно развитие на новата дигитална среда, както в живота на индивидите, така и в политическата, икономическата, културната и социална сфера. Темпът на развитие на тези технологии расте експоненциално и за това се поражда необходимостта от бърза реакция от гледна точка не само на научното познание, но и особено що се касае до нормативната регламентация.

За актуалността на темата за дигиталния суверенитет можем да съдим и от дебатите на ниво Европейски съюз и в отделните държави членки. През 2019 г. тогавашният германски канцлер Ангела Меркел, според която ЕС трябва да претендира за „дигитален суверенитет“ чрез разработване на свои платформи за управление на данни и намаляване на зависимостта си от базирани в САЩ облачни услуги, управлявани от Amazon, Microsoft и Google. Дигиталният суверенитет (Digitale Souveränität) е интензивно обсъждан и в Германия, като

характерно за немския подход е разбирането на суверенитета като способността на гражданите, организациите и държавата да действат независимо в цифрова среда. Във Франция президентът Емануел Макрон поставя темата за дигитален суверенитет във връзка с внедряване и прилагане на собствен изкуствен интелект и облачни технологии на държавата и на ЕС . Създаване на дигитален суверенитет е една от приоритетните области и на настоящия председател на Европейската комисия Урсула Фон дер Лайен.

Считам, че задачите, формулирани от докторантката са съотнесими към темата и нейната актуалност. Тя проследява еволюцията на суверенитета в исторически контекст, като стига до неговите дигитални измерения. Наред с посоченото, намирам за релевантен и сравнителния анализ между България като част от Европейския съюз и Руската федерация. След 1989 г. България избира път на развитие, различен от този на Руската федерация въпреки споделените политически и икономически модел до падането на Берлинската стена.

3. Познаване на проблема

В дисертационното изследване Вероника Преждарова прави обстоен литературен обзор, като се позовава на близо 400 източника, включващи както класически научни трудове по проблемите, разглеждани в дисертационния труд, така и актуални изследвания, анализи и нормативни документи. Тя проследява проблемът за отслабване на суверенитета на държавата в дълбочина, като засяга проявленията му в полето на философия на политиката, където всъщност вижда и неговите корени, които впоследствие показват своите проявления в теорията и практиката на политическите науки.

4. Методика на изследването

Методиката, използвана в дисертационното изследване съответства на формулираната цел и поставените задачи. За да се проследи еволюцията на суверенитета в контекста на отделните индустриални революции са използвани системен и исторически методи. Коректно е избран сравнителният подход при изпълнението на петата задача, за чието реализиране несъмнено от ключово значение е приложеният контент анализ на нормативните документи за две десетилетия (2010-2020 г. и 2020-2030 г.) на България като част от Европейския съюз и Руската федерация. Избраната методика на изследване в дисертационния труд е в съответствие с широкия времеви и пространствен обхват на изследването.

5. Характеристика и оценка на дисертационния труд и приносите

Дисертационният труд на Вероника Преждарова се състои от 248 страници. В тях се включват увод, три глави с по три параграфа, заключение, самооценка на научните приноси, основни изводи и списък на използваната литература в обем от 393 източника.

Дисертацията следва стандартната изследователска логика, като първа и втора глава разглеждат от концептуална гледна точка изследваните феномени, а трета в трета глава е разгърнат анализа на предмета на изследване, а именно „еволюцията на суверенитета от неговото възникване до Четвъртата индустриална революция“.

В **увода** коректно са формулирани основните рамкиращи компоненти на дисертационното изследване, а именно – основна цел; обект и предмет на изследване; основна теза и хипотези; изследователски задачи; подходите и методите за изследване, както и предварително поставените ограничения на изследването. Коректното формулиране на последните е особено значимо с оглед избраната тематика. Тя допуска използването на множество и разнообразни перспективи, интересни гледни точки, методи, теоретични

постановки, дори в известна степен идеологически дискурси. Докторантката е успяла ясно да постави границите на своето изследване и прави впечатление, че в изложението действително съумява да се придържа към тях.

В **първа глава** на дисертационния труд Вероника Преждарова поставя основите на своето изследване посредством дефиниране на ключовото понятие в труда ѝ, а именно суверенитета. В началото на главата тя извежда основополагащото разбиране за суверенитета в политическата наука, а именно „върховна държавна власт, която осигурява независимост на държавата, самостоятелност и право да води собствена вътрешна и външна политика“ (с.16). След последователна и детайлна аргументация в края на главата Преждарова предлага по-холистичен поглед върху концепцията за суверенитет, който дава възможност последния да бъде определен като „върховната държавна власт, която постоянно еволюира във времето и пространството, обхващайки в рамките на качествените си спираловидни скоци на развитие нови обекти, субекти и пространства“ (с. 72). Последната дефиниция предлага динамичен поглед върху суверенитета.

В първа глава също така са изведени дългите цикли на суверенитета на базата на циклите на капитализма с помощта на системния подход на Ф. Бродел, Дж. Ариги и И. Уолърстейн. Между изведените цикли на суверенитета и капитализма се установява обратнопропорционална връзка, която според докторантката способства установяването на качествения скок във всеки цикъл на развитие на суверенитета и потвърждава диалектическия характер на циклите на суверенитета.

Следва да се отбележи, че прави много добро впечатление графичното представяне на идеите, формулирани от Преждарова, което помага да се онагледят и коректно възприемат концепции, които имат висока степен на абстрактност.

Фокусът на **втора глава** е четвъртата индустриална революция. В нея се извеждат средните цикли на суверенитета спрямо средните цикли на капитализма, които се съпоставят с четирите индустриални революции. Докторантката аргументира наличието на обратнопропорционалната връзка между средните цикли на суверенитета и капитализма, като е представена и връзката с развитието на индустриалните революции.

В главата са представени най-важните технологии, които спомагат развитието и утвърждаването на Четвъртата индустриална революция, като се извежда в теоретичен план последната фаза на развитие на суверенитета във формата на цифров суверенитет.

В **трета глава** са разгледани конкретни държави политики, обективирани в техни стратегически документи, касаещи защитата в дигиталното пространство. В главата се извежда т.нар. от авторката към цикъл на цифровия суверенитет спрямо към цикъл на цифровия капитализъм, като между тях е посочено, че има обратнопропорционална връзка. Към циклите се извеждат на базата на анализирани стратегически и нормативни документи на България като част от Европейския съюз, Европейския съюз и Русия за две десетилетия (2010-2020 г. и 2020 и 2030 г.), в рамките на които авторката насочва вниманието към две тенденции. Първа тенденция (2010-2020 г.) според нея е по внедряване на технологиите на Четвъртата индустриална революция, а втората (2020-2030 г.) - по внедряване на цифровия суверенитет на територията на разгледаните държави.

В **Заклучението** е направено обобщение на проведеното изследване, както и основни изводи за получените резултати, допълнено е и със самооценка на приносите на дисертационния труд. От синтезираните изводи става ясно, че докторантката е постигнала поставената цел. И трите глави на изследването са подчинени на постигането на тази цел, а

именно установяването на динамиката в еволюцията на суверенитета от неговото възникване до утвърждаването на Четвъртата индустриална революция. Считаю, че докторантката е привела достатъчно аргументи в подкрепа на основната си теза, а именно че „еволюцията на суверенитета е свързана с циклите на капитализма“ и, че „най-значимата му промяна в условията на Четвъртата индустриална революция“. Видно е, че изследователската цел е постигната именно чрез решаване на формулираните в увода изследователски задачи. В заключенията са коментирани и установени от Преждарова феномени и зависимости, които не са част от първоначално заложените цели и задачи на изследването.

Подкрепям самооценката на приносите, която Вероника Преждарова е направила. Считаю, че като основен неин принос следва да се изведе насочването на вниманието на академичната общност от сферата на политическите науки към необходимостта да се изследва ролята на държавата в дигиталното пространство. Понятието дигитален суверенитет вече е в обращение в политическата реторика на света и ЕС в частност и изследователите следва да реагират на тази нова тенденция. Трудът на Преждарова представлява съществени принос в тази посока в българската политическа наука.

6. Преценка на публикациите и личния принос на докторанта

Вероника Преждарова е реализирала шест научни публикации по темата на дисертационното изследване – един доклад от конференция, три научни статии и две научни студии. Единствено докладът от конференция е в съавторството. В останалите публикации личният принос на докторанта е 100%. Посоченото надхвърля многократно минималните национални изисквания. Представените научни публикации са с научно-приложен и приложен характер и кореспондират с темата на дисертацията без да повтарят текстове от нея.

7. Автореферат

Авторефератът съдържа 32 страници и представя основните резултати, получени в дисертационния труд. Той отразява коректно съдържанието на дисертационния труд, основните изводи, приноси и тяхната апробация в научни списания и конференции. Авторефератът дава добра представа за изследването и получените резултати от него. Той отговаря на формалните изисквания за оформяне на автореферат на дисертационен труд.

8. Препоръки за бъдещо използване на дисертационните приноси и резултати

Резултатите от научното изследване, реализирано от Вероника Преждарова могат да намерят развитие и да бъдат *приложени в следни насоки*:

1) Изведеният качествен измерител на степента на внедряване на национални политики за защита на цифровото пространство (вместо цифров суверенитет) да бъде представен на учени и изследователи, за да се прецизира и изчисти от концептуална, понятийна и методологическа гледна точка. След това би могъл да се разработи и количествен измерител (индекс) за степента по внедряване на такива политики;

2) Получените изводи и изведените прогнози и планове да бъдат синтезирани и след това споделени с представители на централната и местна власт, за да може да се построят на тяхна основа правителствени и междуправителствени стратегии за защита на цифровото пространство и да се направят прогнози.

Към докторантката имам *една препоръка и един въпрос*:

1) Очевидно в процеса на работа по основния фокус на своето изследване Вероника Преждарова е установила множество феномени, които имат някакво отношение към целта на

нейното изследване. Счела е, че някои от тези феномени следва да бъдат коментирани и развити като например цифров капитализъм, цифрова олигархия, цифров комунизъм, цифров социализъм, цифров меч, цифров щит и редица други. Посочените са интересни, но считам, че тяхното споменаване като възможност за бъдещи анализи е достатъчно. Бих я посъветвала при бъдещи научни изследвания да се придържа към основния предмет на изследване, като остави установеното по време на изследователския процес за следващи проучвания. В противен случай се губи фокуса на изследване и се размива основният смисъл.

2) Суверенитетът на държавите е безспорна международно-правна категория и е ясно какво означава това в съдържателно отношение. Категорията няма ценностен заряд, а е юридическа конструкция. Що се отнася до понятието дигитален (или цифров) суверенитет обаче подобна концептуализация липсва. Дисертационното изследване дава основание дори да се погледне на концепцията като неприемлив подход на държавите, противоречащ на установени демократични норми. Посочва се, че „в държавите с по-силно правителство като Китай има построен силен цифров суверенитет, който изцяло разчита на филтрация на корпорациите, които са държавна собственост“ (с. 169). В следващото изречение за този тип държави се употребява понятието „с по-авторитарни правителства“. В този смисъл въпросът ми към Вероника Преждарова е ако Китай е пример за „силен цифров суверенитет“ не е ли той всъщност т. нар. „China's Great Firewall“, която в своята същност е ограничаване на свободата на гражданите? Не превръща ли това дигиталния суверенитет (особено що се касае до дигиталния суверенитет на една държава) в ценностно натоварена категория, противоречаща на демократичните ценности, което я прави несъвместима с класическото определение за суверенитет, имащо конкретни измерения?

ЗАКЛЮЧЕНИЕ

Дисертационният труд *съдържа научни, научно-приложни и приложни резултати, които представляват оригинален принос в науката и отговаря на всички изисквания* на Закона за развитие на академичния състав в Република България (ЗРАСРБ), Правилника за прилагане на ЗРАСРБ и съответния Правилник на ПУ „Паисий Хилендарски“.

Дисертационният труд показва, че докторантката Вероника Георгиева Преждарова *притежава* задълбочени теоретични знания и професионални умения в професионално направление „Политически науки“ като *демонстрира* качества и умения за самостоятелно провеждане на научно изследване.

Поради гореизложеното, убедено давам своята *положителна оценка* за проведеното изследване, представено от рецензираните по-горе дисертационен труд, автореферат, постигнати резултати и приноси, и *предлагам на почитаемото научно жури да присъди образователната и научна степен „доктор“ на Вероника Георгиева Преждарова* в област на висше образование „3. Социални, стопански и правни науки“, професионално направление „3.3. Политически науки“ докторска програма „Политически науки“.

26.01.2023 г.

Изготвил становището:

доц. д-р Даниела Пастармаджиева

(ак. дл., н. ст., име, фамилия)